

BRITT MOGÅRD:

Likriktning eller valfrihet?

Verkligheten är vår största fiende, har statsminister Palme en gång sagt i samband med socialdemokratiska ideal och möjligheten att förverkliga dem. Riksdagsledamoten Britt Mogård understryker i denna artikel hur rätt han har. Hon känner skolans område, och hon vet hur eleverna kommit i kläm för den socialistiska ideologins skull. Vi behöver något mera människovänligt, en mera barmhärtig skola. Försöksverksamhet för att få ändringar till stånd är nu äntligen i gång. Men resultaten av den skola, för vilken regeringspartiet bär huvudansvaret — alla partier har varit med om att besluta om skolreformerna i princip — börjar nu bli så uppenbara och påträngande, att det behövs en ny viljeinriktning och alltså en ny regering, för att den olyckliga utvecklingskurvan skall brytas.

Påståendet att utbildningsexpansionen skulle vara frukten av svensk socialdemokratisk politik är naturligtvis nonsens, annat än i den meningen, att socialdemokraterna råkat sitta i regeringsställning under de senaste årtiondena, då vi beslutat om stora skolreformer. Att expansionen skulle vara betingad av socialistisk ideologi — att bara socialister kan komma på den idén att alla måste få god utbildning — är naturligtvis också nonsens. Över hela den industrialiserade världen pågår samma utveckling. Däremot får regeringspartiet naturligtvis bära huvudansvaret för utformningen av skolsystemet, för resurstilldelningen, för reformtakten och för bristerna.

Det kan vara av intresse att något se på hur den nuvarande grundskolan växt fram. År 1950, då riksdagen fattade principbeslutet om riktlinjerna för det svenska skolväsendets utveckling, sade dåvarande ecklesiastikminister Edenman bl a följande: "Den nuvarande realskolan är en examensskola. En skola som är gemensam för alla, måste hålla måttet inför en granskning från andra utgångspunkter. Den måste ge de växande en kunskap, av vilken de kunna draga påtaglig nytta i vardagslivet och i sin blivande verksamhet. Detta krav på skolans arbetsresultat motiverar att praktiska ämnen inläggas på skolschemat men det berör på samma gång mer eller mindre den obligatoriska skolans övriga läroämnen och det måste sätta spår i dess studieplaner. Skolans arbete måste främst syfta till en mera ingripande personlig påverkan på de unga.

Skolan måste visa vägen från ABC-boken till böckernas värld, till skolbibliotek och folkbibliotek, till studiecirkel och annan bildande verksamhet, till de allmänna intressen som möta i yrket och i samhället." Utskottet delade år 1950 departementschefens syn och underströk särskilt att ett allvarligt försök måste göras att uppställa ett praktiskt utbildningsmål, som kunde framstå som medborgerligt likvärdigt med det teoretiska utbildningsmålet.

Utifrån dessa synpunkter startade försöksverksamheten med den nioåriga enhetsskolan, en försöksverksamhet som pågick under hela 1950-talet. I stort sett arbetade man med ett differentierat högstadium. I årskurs 7 och årskurs 8 fick eleverna göra ett fritt tillval under 5 veckotimmar, och klasserna kunde bildas utifrån dessa tillval, som i stort sett var å ena sidan tyska, å andra sidan praktiska ämnen. Årskurs 9 var uppdelad i tre avdelningar, en allmän, en gymnasieförberedande och en yrkeslinje.

Man upptäckte rätt snart att man med denna konstruktion fick ett problem: de sk negativt gallrade klasserna — en i och för sig belysande term med sin diskriminering av de icke teoretiskt begåvade. Men då man inte slutförde och inte utvärderade försöksverksamheten, är det svårt att säga om enhetsskolan med vissa modifieringar skulle ha kunnat utvecklas till en bra skolform.

År 1962 infördes grundskolan, där man försökte angripa problemet med den negativa gallringen. I årskurs 7 och årskurs 8 hölls klasserna samlade men hade till-

gång till en rik flora av tillvalsämnen. Årskurs 9 var fortfarande linjedelad, men man skapade fem teoretiska linjer och fyra rent praktiska linjer. De teoretiska linjerna hade 7 veckotimmars tillval, medan de praktiska linjerna hade 22 veckotimmar. Man talade vid denna tid vitt och brett om att varje elev fritt skulle välja sin studiegång.

Situationen blev snabbt ohållbar. Eleverna var sällan samlade i den sk sammanhållna klassen, och systemet visade sig vara utomordentligt dyrbart. Den snabba centraliseringen av skolväsendet till stora skolenheter har i stor utsträckning sin grund i 1962 års grundskola, eftersom organisationen krävde mycket stora enheter för att garantera så fritt val som möjligt.

År 1969 var tiden inne för en ny läroplan. Det råder ingen tvekan om att den egentliga grunden till detta ändringsbeslut var av ekonomisk art. Det fria valet blev plötsligt av betydligt mindre angelägenhetsgrad. Man observerade inte att man nu bedrev en sorts cirkelbevisning: valsystemet var så konstruerat att alla studiebegåvade valde snävt, de andra tillvalen var mer ointresserat konstruerade. Så fann man att allt färre valde icke-teoretiskt, kallade det negativa val och ökade sammanhållningen. Vad man borde gjort var att tänka efter var felen i utbudet av tillval låg. Nu begränsades tillvalen till fyra: franska eller tyska, ekonomi, teknik och konst. Timantalet varierar nu mellan 3 och 4 veckotimmar. Men till detta har lagts det som kallas "Palmes kommunala strimma": de två veckotimmarnas fritt

valt arbete som utformas av skolstyrelsen efter hörande av eleverna. De timmarna får inte användas till kompletterande undervisning utan skall mera innebära en fritidssysselsättning. Målsättningen för denna verksamhet är oklar.

Kollision med verkligheten

Statsminister Olof Palme har sagt: "Verkligheten är vår största fiende". Och detta är vad denna korta historik visar: kollisionen med verkligheten har blivit allt häftigare. Enhetsskolan stod fortfarande på realistisk grund — man erkände och accepterade att det fanns olika typer av begåvningar och olika begåvningsgrader — men den gamla värderingen, övervärderingen, av teoretisk begåvning levde kvar. Det blev en för stor stötesten för socialdemokraterna, som faktiskt inte tycks observera att de sitter kvar i den fördömen och inte kan frigöra sig från den. I och med att socialdemokraterna uppsatte devisen Ökad jämlikhet, tvingades de att — med sin tolkning av begreppet — avlägsna sig från verkligheten.

Jämlikhet har använts som politiskt slagträ mot motståndarna. Men det har aldrig varit de som drabbats — när det gäller ökad jämlikhet i skolan är det eleverna som drabbas, eleverna som man försökt stöpa i samma form och därmed hindrat att förverkliga sig själva. Skolan har, kan man gott säga, gått från realism till orealism. Den väg som utskottet 1950 anvisade, nämligen att ett praktiskt utbildningsmål måste uppställas som kunde framstå som medborgerligt likvärdigt med

det teoretiska utbildningsmålet, har man aldrig gjort ett allvarligt försök att beträda. Men detta måste vara den enda realistiska metoden att påskynda en omvärdering av teoretiska respektive praktiska utbildningsvägar. Det är intressant att konstatera, att denna omvärdering nu tycks tränga igenom i de unga generationerna och att regeringen, skolmyndigheterna och skolan snarast bromsar den utvecklingen.

Skolans problem

En orealistisk politik skapar ofrånkomliga problem. Och skolan har drabbats av många och allvarliga svårigheter. Kostnaderna har oavbrutet stigit, och det är först på senare tid man börjat ställa dem i relation till utbytet av verksamheten. Allvarligast är givetvis att man anser sig kunna konstatera en kvalitetsänkning, en kvalitetsänkning som gäller såväl inhämtandet av kunskaper och färdigheter som fostran. Uppmärksamheten har särskilt riktats på att kvaliteten sjunker i svenska, språk och matematik. Bara ett exempel: Enligt en undersökning utförd av länsskolnämnden i Västmanlands län 1973 läser hälften av de västmanländska eleverna i årskurs 9 i dag med ungefär samma skicklighet som eleverna i årskurs 6 gjorde 1958. När det gäller att förstå det man läser når var fjärde elev i nian bara upp till vad en sjätteklassare förstod 1958. Läsastigheten hos var tredje elev i nian är jämförbar med vad sjätteklasserna presterade för 15 år sedan. Varannan elev i nian i dag har samma resultat i rättskrivning som sjätteklassarna hade 1958.

Man har tvingats konstatera det allvarliga i att många elever går 9 år i obligatorisk skola och ändå inte har tillägnat sig ens tillfredsställande läsfärdighet. Det är tvärtemot allt vad jämlikhetssträvan heter. Elever från språkligt torftiga miljöer kommer till skolan med ett handikapp. Detta förstärks ofta i skolan i stället för att förminskas. Den som inte kan läsa har svårt att klara sig i vårt samhälle och kan inte tänkas ägna sig åt fortsatta studier.

Den tristess, som många elever upplever i en skola som bygger på likriktning i stället för valfrihet, tar sig i alltför många fall uttryck i disciplinlöshet och utbrett skolk. Man har försökt bemästra problemen med kraftigt utökade specialåtgärder: specialundervisning i särskilda klasser eller kliniker. Också detta har medfört stora kostnader, och man har nu satt stopp för den ökning som eljest skulle fortgått.

Moderata samlingspartiet har länge angripit den förda skolpolitiken och bl a hävdade att skolan inte uppnår de uppställda målen: att göra eleverna kunniga och harmoniska. Vi påstår inte att den nya skolan är totalt misslyckad, att skolreformerna inte borde ha genomförts, men vi godtar inte tex påståendet att vi måste acceptera läget som det är, eftersom det måste ta en generation — ca 30 år — att genomföra en ny skola. Vi frågar oss hela tiden: vad händer med våra barn och vår ungdom nu?

Socialdemokraterna använder med förkärlek en förvänd argumentering när det gäller att diskutera skolans brister. Man menar att målen aldrig kan uppnås: alla

människor kan inte göras harmoniska. Man kan heller inte påstå att kunskapskvaliteten är i sjunkande. En majoritet av svenska folket fick — om man går tillräckligt långt tillbaka — tidigare inga kunskaper alls! Problem kommer det alltid att finnas i skolan, och man får därför inte kritisera att problemen inte löses. Förhållandena är likadana, om inte värre, utomlands. Det är för resten inte skolans fel: det är det omgivande samhället som har förändrats i så hög grad. Ni ifrågasätter målen, säger man till oss: ni är inte med på att skolan skall ge varje elev, oavsett sociala, ekonomiska eller geografiska förhållanden en utbildning anpassad till anlag och intresse.

Detta är en skendebatt, som inte på något sätt för saken framåt. Men den tjänstgör förträffligt som dimridå, när man nu också på regeringshåll börjar få klart för sig att den socialdemokratiska skolpolitiken inte korresponderar så bra med verkligheten som man tänkt sig. Aldrig har väl statsministern sagt ett sannare ord än när han utbrast: "Verkligheten är vår största fiende." Socialdemokratisk politik och socialistisk ideologi bär i hög grad en prägel av naivitet.

Ändring på väg

Trycket från föräldrar, lärare, elever och avnämare har ökat och regeringen kan inte längre helt slå dövörat till. År 1970 lyckades de tre borgerliga partierna för första gången övertyga regeringen om att något måste göras åt skolan. En utredning, Skolans inre arbete (SIA), tillsattes för att

penetrera problemen. SIA har ännu inte kommit med några förslag — själv — men både SÖ och Ingvar Carlsson har tagit upp en del idéer som vi har. Men vi vill nog gärna inom SIA få tänka, forska och pröva färdigt, innan vi presenterar några förslag.

SIA har försökt lokalisera var problemen i dagens skola finns. Utredningen arbetar med den förutsättningen att kostnadsramen skall vara oförändrad. Det tycker jag är en bra målsättning, allra helst som det är avsevärda summor som nu läggs på skolan. Kostnaderna för ungdomsskolan, dvs grundskola och gymnasieskola, utgör ca 10 % av hela statsbudgeten. Skolan betalas inte enbart av statsmedel. Kommunerna satsar avsevärda belopp. Man brukar räkna med att kommunerna tillsammans då det gäller grundskolan satsar drygt 4 miljarder om året — lika mycket som staten. En grundskoleelev kostar ungefär 7 000 kr/år och en gymnasieelev närmare 10 000 kr/år, jämnt över räknat. SIA tycker det är angeläget att inventera vilka olika resurser skolan i dag har och att diskutera om de används på vettigaste och effektivaste sätt — eller om man kan omdisponera dem för att nå ett bättre resultat.

I och med att grundskolan infördes med de sammanhållna klasserna, avfördes en differentieringsmodell från diskussionen: parallellskolan. Självfallet kunde man inte därmed lösa differentieringsproblemen: det är ofrånkomligt att olika elever behöver olika insatser för att få ut något av sina nio år. Men dessvärre avstannade dif-

ferentieringsdiskussionen så gott som helt inför de magiska orden "individualisering inom klassens ram", en tanke som är helt ogenomförbar om inte klasserna är mycket små och som både elever och den ensamme läraren i klassen fått lida för. Resultatet har ju inte låtit vänta på sig. Arbetsron har blivit alltmera störd, många elever har vantrivts, därför att de inte fått sina behov tillgodosedda. Specialundervisningen har expanderat enormt — vilket ju i och för sig är ett mått på i vilken grad skolan misslyckats, eftersom det i hög grad får ses som en katastrofåtgärd. Effekten har ju inte blivit bättre, då en majoritet av speciallärarna har varit och är utbildade för uppgiften. Det är också helt oacceptabelt att regelmässigt lösa svårigheterna med en segregering av dem som uppvisar störningar — det var ju inte det man ville uppnå med den för alla gemensamma skolgången.

En situation, där en stor skara elever ständigt misslyckas och där skolk och studieavbrott ökar, kan givetvis inte behållas. Det är dags att sluta hymla med det faktum att elever är olika och olika begåvade. Det kan inte i längden försvaras att man underlåter att analysera vilken grad av sammanhållning som krävs för att man dels skall få en för alla effektiv undervisning, dels en social integration. En väg som jag tror på och vill förespråka är att man vidareutvecklar den nuvarande läroplanen, löser upp de strikta gränserna kring klassen och av två eller tre klasser skapar en arbetsenhet, som ett lärarlag får ansvara för och där man alltså har möjlighet att arbeta med flexibla grupperingar

av eleverna. Det innebär att man inte inför begåvningsdifferentiering men grupperar eleverna efter färdigheter eller kunskapsnivå i olika ämnen. Intressanta försök med denna modell pågår för närvarande i SIA:s regi.

Praktiska åtgärder

En nödvändig åtgärd, som jag är ivrig förespråkare för i SIA och som jag hoppas få gehör för, är att utveckla en "praktisk metodik" för dem som har svårt att tillägna sig kunskaper ur bok. Vi har ju länge föreställt oss att de som inte kan lära sig ur böcker, skulle vara obegåvade. Jag är inte alldeles säker på den saken. Vi har ställt upp *en* sorts kriterier på begåvning: att lära och läsa i bok, och alla som inte klarar detta förklarar vi vara obegåvade. De som har läs- och skrivsvårigheter — och det är många — har redan i och för sig bevisat att detta är fel. Med en metodik som inte är så strikt knuten till ABC, kan många fler troligen tillföras kunskaper.

Vare sig man vill eller inte, måste varje medborgare i dagens samhälle ha en hel del teoretiska kunskaper. Det gäller alltså att finna en metodik som är anpassad till den enskilde eleven så att han verkligen får dem. Men samhället fungerar inte om inte många också har praktiska kunskaper. Dessa är inte, som socialdemokraterna tycks föreställa sig, sämre. Alla är inte teoretiskt intresserade och lagda, alla är inte heller praktiskt intresserade och lagda. Målsättningen för skolan kan aldrig få vara att alla ska kunna lika mycket av allt

— så fantastiskt är livet att olika människor har olika intressen, och skolan skall tillgodose detta och ge varje elev möjligheter att utveckla sina anlag. Med den inriktning, som socialdemokratisk skolpolitik har, begår man psykiska övergrepp mot dem som har praktiska intressen och skapar problem för elever. Hur skall man tex i en vikande arbetsmarknad kunna ge skiljaktiga praktiskt inriktade elever som slutar sin skolgång med grundskolan — kanske mer än 25 % — en utbildning som kan nyttiggöras i förvärvslivet? 1973 var första året utan linjedelning av nian. Skall vi redan nu försöka få tillbaka de "praktiska klasserna"? Vi moderater var utomordentligt kritiska när ändringen genomfördes, och våra varningar har i mycket visat sig befogade. Nu har man möjligheten "jämkad studiegång" som dock sätts in när krisen redan inträffat och som bara kan ges några få, allvarliga fall — som på det sättet blir prickade. Man kan kanske öka antalet tillvalstimmar i stället och erbjuda praktiska alternativ. Man bör nog också titta på tillvalens innehåll — tex teknik och ekonomi har fått alldeles för teoretisk inriktning för att passa alla elever.

Den yttre miljön har på senare år kommit i centrum för intresset, och dit bör skolbyggnaderna räknas. Från moderat håll har vi länge hävdad att den stora skolan inte kan vara en stimulerande miljö för ett effektivt arbete. De stora skolorna som byggts på senare år har till stor del varit ett resultat av 1962 års läroplan, där en stark tonvikt lades vid att elever skulle ha ett så brett val som möjligt — den för

utsättningen gäller alltså inte längre — men också en följd av det kallhamrade effektivitetstänkandet inom många samhällsområden och där människorna fått komma i kläm.

Inom SIA prövar man nu en ny typ av skola som tar hänsyn till människan-eleven men också till effektivitet och rationellt byggande. Längre har ju kommunerna byggt sk institutionsskolor med central-kapprum, där eleverna ständigt varit på språng mellan olika lärosalar. För elevernas behov av identifikation med en grupp och av trygghet har detta varit förödande. Det har visat sig möjligt att inom samma ram som nu gäller och till oförändrade kostnader bygga skolor som utgår från att eleverna skall ha hemrum. Tre eller flera hemrum kan bilda en hemenhet med separat ingång och kapprum. Institutionslokalerna begränsas till sitt antal. På detta sätt kan i och för sig en stor skola byggas men samtidigt fungera som en rad mindre skolor. Några kommuner har börjat projektera för denna skoltyp, som dock ännu inte har prövats i verkligheten. Ingenting tyder dock på att det inte kommer att bli betydligt mer lyckade skolor än de som

byggts på senare år.

SIA har publicerat en debattskrift om "hemrumsskolan". Dessvärre kan man inte där ta upp de existerande skolorna, men idéerna bör förhoppningsvis animera till en diskussion om man inte med relativt små insatser kan göra också dessa skolor mer elevvänliga. Totalt sett skulle detta otvivelaktigt innebära en vinst. Det är självklart att man snarast bör sluta upp med centraliseringen, den som resulterar i att man gör mindre, trivsamma skolor, t ex bygdeskolor, folktomma.

"Skolan är inte så bra att den inte går att göra bättre", sade Ingvar Carlsson i en intervju. Det är i och för sig en glädjande sinnesförändring; det är inte så länge sedan han uppfattade varje kritik av skolan som nästintill kriminell. Man kan alltså hoppas på att socialdemokraterna nu är beredda att låta verkligheten ha ett betydande inflytande över deras skolpolitik. Men det snabbaste och effektivaste sättet att få en bra skola, en skola som utgår från den enskilda elevens behov och förutsättningar, en barmhärtig skola, är att få en regering som har en annan, mera människovänlig ideologi.